ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВА БІБЛІОТЕКА. Ч. 14.
Відповідає за редакцію: Володимир Гнатюк.

П. КУЛІШ.

ОРИСЯ

ІДИЛЛЯ.

У Львові 1901.

З ДРУКАРНІ НАУКОВОГО ТОВ. ІМ. ШЕВЧЕНКА.
під зарядом К. Беднарського.

I.

Співають у піснї, що нема найкращого на вроду, як ясная зоря в погоду. Отже хто бачив дочку покойного сотника Таволги той би сказав, може, що вона краща й над ясную зорю в погоду, краща й над повний місяць серед ночі, краща й над саме сонце, що звеселяє й рибу в морі, і звіря в дубрві, і мак у городї.

Може й гріх таке казати: де таки видано, щоб дївча було краще від сьвятого сонця й місяця? Та вже, мабуть, так нас грішних мати на сьвіт породила, що як споглянеш на дївоцьку вроду, то здасть ся тобі, що вже нї на землї, нї на небі нема нїчого кращого.

Гарна, дуже гарна була сотниківна! Знали її по всїй Українї; бо в нас на Вкраїнї, скоро було в кого виросте дочка хороша, то вже й знають усюди. Було чи

треба кому з молодого козацтва, чи не треба чого у Війтовцї, іде за сто верст, аби тілько побачити, що там за дочка в сотника Таволги, що там за Орися, що всюди про неї мов у труби трублять! Та не багато з того виходило користи. Якось не було козацтву приступу до неї з залицянєм. Чи батько був дуже гордий, чи дочка дуже пишна, того не знаю; а знаю, що було вернеть ся иньший крутиус із Війтовець та й ходить, мов неприкаяний. Спитає його про Орисю товариш...

„Шкода," каже, „брате, нашого повабу й залицяня! Не для нас зацьвіла ся квітка! Може, хто й застромить її собі за високу шапку, тілько той буде не з нашого десятка."

А товариш похитає мовчки головою та й подумає: „Отже занапастила козака!"

II.

А Орися була вже не дитина, вирівнялась і викохалась, як біла тополя в леваді. Подивить ся було на її старий сотник, подивить ся на її пишний зрост і хорошу вроду, порадуєть ся батьківським серцем, що дождав на старість собі такої

дочки, а часом і посумує: „Доспіла єси, моя ясочко, як повний колос на ниві! Та чи знатиме женчик, яку благодать бере собі від Господа милосердного! Єсть багато людей, що залицяють ся до тебе, та не хотїлось би минї віддавать тебе в руки сивому дїдови: звялить тебе ревнуючи, як вітер билину в поли. Ой, не хотїлось би віддавать тебе й за молодого шибай-голову, що не поживе довго без степу та коня, поляже в поли буйною головою, а тебе зоставить горювать з дїтоньками!“

Так собі думаючи та гадаючи, старий Таволга часом тяжко, тяжко засумує, аж сльоза покотить ся йому з ока.

А Орися росла собі як та квітка в городї. Повна та хороша на виду, маяла то сям, то там по господї в старого сотника, похожала як по меду бжілка і всю господу звеселяла.

III.

Приснив ся раз Орисї предивний сон. Здалось, прийшла до неї з того сьвіту покойна панї-матка, стала над нею в головах, та й каже: „Дитино моя, Орисю! Не довго вже тобі дївувати: що день бла-

гаю Господа милосердного, щоб послав тобі вірну дружину.“

Встала Орися нї смутна, нї весела, іде до пан-отця в сьвітлицю, зачервонїлась як та квіточка, та й каже: „Пан-оченьку! Позолили мої дївчата платє. Нехай запряжуть нам коней; поїдемо ми до Трубайла, під Турову Кручу: там вода, чиста, як скло, рине по камінях.“

А пан-отець рече: „Чого-ж тобі, Орисю, так далеко їздити?“

„Хиба-ж то вже, пан-оченьку, й далеко?... на пів години ходи; та туди-ж усе їхати лугом та левадами, що й не счуєш ся, як вода заблищить і зашумить під горою.

А пан-отець: „О, я вже знаю, що аби чого забажала, то вмієш випросити. Поклич же минї старого Гриву!“

Поскочила Орися до дверей, не довго шукала Гриви, зараз привела його перед пан-отця.

А той Грива був старий, дїдизний чоловік. Знав він пана сотника ще змалечку, випестив його на руках; вивчив і на кони їздити. Потім виходив з сотником у походах ледви не всю Польщу, був з ним і в Криму, був і на Чорному морі; та вже на старість не схотїв би й панства, аби тілько

при йому дожити віку. Старий уже був дуже дїдуган той Грива; брови на очи йому понасовувались і борода сива до пояса.

Увійшов у сьвітлицю, склонив ся пану сотнику, та й каже: „Добридень, добродїю!“

А сотник йому: „Здоров, добродію!“ Бо вони один одного звикли добродїями величати.

„Запряжи“, каже, „добродію, пару коней, візьми хоч той віз, що було сухарі в походї возим, та повези наших прачок до Трубайла.“

А той йому: „Добре, добродію, запряжемо. Чому не запрягти?“

І ото зараз іде, бере двох хлопцїв, викочує з під повітки віз, довгий і широкий, добре йому знакомий, що нераз у лихій годинї, засївши за його, відбивавсь від Ляхів, або від Татарви, нераз приняв через його й нужди не мало, часом як трапить ся було утїкать із ним по корчах, по болотах, по багнах, щоб вихопити ся мановцем із залоги. Викочує старий Грива той віз на иньшую потребу; запрягає пару коней, що вже лїта давно погасили в них той огонь, що кипить у серцї, паше з очей і з ніздер, й кидає коня сюди й туди, на страх жінкам і дїтям, а доброму козакови

на втіху. Смирнії тепер тії два білі коники ходили під рукою сивого Гриви, що вже давно відвик від козацького герця.

Отже дівчата Орисині несуть сорочки, шитії рушники, настілники і всяке добро і наклали повен віз, і самі посідали усї в стяжках та в квітках, — Орися поміж ними, — і як мак у городї всї квітки закрашає, так вона сидїла поміж своїми дївчатами. Сивий Грива сїв з переду; хлопята кинулись відчиняти ворота. Виглянув у вікно пан сотник:

„Не бари ся там, Орисю!“

А вона: „Нї, пан-оченьку!“

Ляснув погонич пугою: конї заржали, почувши лугову пашу; потюпали і зникли з очей і з возом, і з погоничем, і з дївчатами.

IV.

От уже й луг перед ними. І сюди зелено, і туди зелено. Було бо се саме на веснї, як ще трава сьвіжа та молода, тілько що вкрив землю. Скілько в горі синього неба, стілько в низу зеленого лугу. І так як ясна зоря в ночі покотить ся, па-

лаючи по небу, так тая Орися проїзжала широким лугом з своїми дївчатами.

Аж ось — шумить, реве Трубайло за левадами. Як розступить ся дерево, а сонце як заблищить саме в тім місци, де вода рине через каміня, то ти-б сказав, що то не вода, а саме чисте скло, самий дорогий кришталь рине з гори і бєть ся на дрібнії склянки об каміня.

Над річкою Трубайлом стоїть висока круча. Вся обросла кучерявим вязом, а коріня повисло над самою річкою. Дикий хміль почіпляв ся за те коріня і колишеть ся кудлатими жмутками. А в низу вода рине, та рине! Оце ж тая й Турова Круча.

Дивлять ся на неї дївчата, та й питають ся старого Гриви, чого вона прозвалась Туровою?

„На що вам знати?" каже Грива.

„Ажеж ти на щось знаєш? Так і нам скажи!"

„Ой, мої голубята! Сказав би я вам, та тілько більше не поїдете сюди на річку."

„Що ж там таке? Скажи бо таки нам, дїдусю!"

Як узяли просити, не видержав старий, сїв на камені над річкою, та й почав глаголати:

„Колись то давно, іще то Татарського лихоліття, правив Переяславом якийсь князь. Та й був собі той князь стрілець такий, що аби зуздрів на око, то вже й його; і кохав ся він у польовані. Ото ж раз поїхав той князь на польоване, та й відбив ся у пущі від своєї челяді. Іде та іде пущею, колиж дивить ся, аж на лощині[1]) пасеть ся стадо турів."

„А що-ж то, дїдусю, за тури?" спитала ся Орися.

„То, моя кришко, були дикі бики з золотими рогами; тепер уже їх нїгде не зуздриш. Бачить князь тих турів; тілько не дивуєть ся на їх золоті роги, а дивуєть ся, що при них стоїть дївчина, така, що усю пущу красою осьвітила. Поскочив він до неї; а від неї так сяє, що й приступити не можна. Забув князь і про свою челядь, і про те, що заблудив у пущі: вхопила його за серце тая чудовная краса.

„Дївчино!" рече, „будь моєю жоною!" А вона рече: „Тодї я буду тобі жоною, як Трубайло назад вернеть ся." А князь їй знову: „Як не згодиш ся на моє прохане то я твої тури постреляю." — „Як постреляєш мої тури, то вже більше нїчого

[1]) Полянцї.

не стрелятимеш.“ Розсердив ся князь, взяв лук з плеча і почав стріляти золоторогі тури. Сунулись тії тури в пущу так і ви валяли дерево; а князь за ними знай пускає стрілку за стрілкою. Прибігли над Трубайло... а Трубайло тоді був не такий вузенький як тепер, — прибігли над високу кручу і всї шубовсть у воду! та й ні один не переплив, усї каменем лягли по дну, аж річку загатили. Сплеснула тодї дівчина руками: „Потопив єси моїх золоторогих турів, блукай же тепер по пущі по всї вічнії роки!“... Отже й блукає, кажуть, той князь до сього часу по пущі, і нїяк не знайде свого Переяслава. А Переяслав був уже і в Татарських руках, був і в Лядських, — чого вже не було з тим Переяславом? А він не знайде його, та й не знайде. А дївчинині тури лежать і досї камінями в воді, і от прислухайсь: то не вода реве, а ревуть тури глухо з під води. Отже, кажуть, буде таке время, що князь приїде на Турову Кручу, повстають тури і підуть шукати собі диких пущ по Вкраїнї.

V.

Слухають дівчата, та аж сумно їм стало; слухає Орися, та вже боїть ся

і глянути на каміня, що простяглось купою через річку. Вже їй здаєть ся, що то справді не каміня, і вода шумить якось не так, як вода...

Засмутив зовсім дївчат старий Грива. Не знають уже, чи прати би то їм, чи до дому вбіратись; сором тілько старого Гриви: поглядає бо на них, та тілько всьміхаєть ся. То було люблять прати на самій бистринї, положивши кладку з каміня на камінь; а тепер відійшли дальше від кручі, де вода ще не дійшла до каміня і пливе тиха та чиста, хоч виглянь ся як у зеркало. І, справдї мов у зеркалї видно в водї і небо, і кручу з тими кудлатими корінями, що переплутались із хмелем і кучерявії вязи, що повибігали на самий край і попростягали зеленії лани над річкою.

Дивить ся Орися в воду, аж у водї на кручі щось зачервонїло; хтось нїби виїхав із пущі на сивому конї і стоїть поміж вязами. Боїть ся глянуть у гору, щоб справдї не було там когось; боїть ся глянуть і на каміня: вже їй здаєть ся, що ось, ось заревуть і сунуть ся з річки зачаровані тури. Смикнула за рукав одну дївчину і показала в воду: дивлять ся дївчата, аж на Туровій Кручі князь на

сивому коні. Так і обомліли. Бо хто-ж би сказав, що то й не князь? Увесь у кармазині, а з пояса золото аж капає.

Не мало-ж, видно, здивовавсь і козак: стоїть на коні нерухомий. Бо хтож би й не здивував ся, опинившись над такою кручею? У низу рине вода через каміне, а над водою сидить нерухомо сивий дід на камені, а там стоять нерухомі дівчата, з прачами, з мокрими полотнищами в руках. Чи дівчата, чи, може, русалки повиходили прати сорочки підводному цареви, що живе в кришталевому будинку під водою. Оце-ж мабуть, і сам він вийшов з води погріти старії кости на сонці. Ще раз погляне козак на сивого діда, ще раз погляне на дівчат: позасукували по локоть рукави, попідтикали плахти й мережані заполочою поділи... Золото не сяє так на дорогих перстнях, як сяють у воді і над водою їх білії ноги. Задивив ся козак, і собі стоїть нерухомо; колиж гукне на його старий Грива: „Гей, гей! козаче! Чого се тебе занесло на кручу? Хиба хочеш пополоскати свої кармазини в Трубайлі?“

І скоро промовив, — зараз наче розбив які чари. Засоромились дівчата і давай бовтать полотнищами.

А козак одвітує дїдови: „Та й за те слава Богу, що хоть на кручу вибрав ся. Скажи, будь ласкав, дїдусю, як минї виїхати ік Війтовцям?“

„А чого тобі треба в Війтовцях?“

„Через Війтовцї“, каже, „лежить моя дорога.“

„А куди-ж лежить твоя дорога?“

„Моя дорога — до чийогось порога, моя стежечка — до чийогось сердечка.“

„Еге“, каже старий Грива: — „нехай же тобі Господь у доброму дїлї помагає! Отже куди тобі виїхати. Берись у низ, понад берегом; то там трохи низче буде тобі доріжка; тією доріжкою виїдеш ти на річку. Єсть через річку й кладочки; возом не проїдеш, а конем добрий козак перехопить ся.

Подякував козак за пораду, повернув коня і сховав ся поза деревом.

Як сховав ся, тодї то вже розгулялись наші дївчата: розписали козака як на папері: які й очи, які й брови, як і говорить, як і всьміхаєть ся. Та каже: „Се твій суженний!“ а та: „Се твій.“ А одна додала: „Не змагайтесь дурно, дївчата: чи рівня-ж таки вам пишний князь! Се нашій панночцї суженний!

Почервоніла Орися. „Збожеволіла“, каже, „ти, Параско! Хиба не чула, що він сказав дідови?“

І жаль їй було, сама не знає чом, що він іде сватать ся. Мякше від воску дівоче серце. Тане воно від козацьких очей, як від сонця...

„Що ж“, каже Параска, „що іде сватать ся! Суженої й конем не об'їдеш!“

VI.

Попрали дівчата сорочки, зложили на віз, зеленою пахучою травою прикрили, посідали й поїхали до дому, сьвіжі та веселі; щебечуть як ластівки. Іще далеко не доїхав віз до сотницького двора, а в дворі вже чутно було, що вертають ся.

„Орисю, наша панночко!“ крикнули дівчата, скоро розчинились ворота. „Чий же то сивий кінь у дворі стоїть? Се-ж того козака, що ми бачили, се-ж твого князя, се-ж твого суженого!“

Гляне Орися, а в серці наче жаром запекло. Чи вона злякалась, чи вона зраділа, сама того не знала.

Виглянув у вікно із сьвітлиці молодий козак; іде в двір віз із старими кіньми

із старим сивим погоничем; зелена трава волочеть ся по боках і бєть ся по колесах; а із за сивої бороди старого Гриви, із за білої зими, червонієв літо — повен віз дївчат у квітках та в намисті, — Орися як сонце поміж ними! Виглянув, та аж руками сплеснув: „Се-ж вона, се-ж вона І ото вже тоді почав на прямоту викладувати свою мову пану сотникови, і хто він такий, і чого приїхав. Хто-ж він такий, то се вже пан сотник знав давно: Миргородський осауленко, отаман у своїй сотнї, хорошого й багатого роду дитина. А чого приїхав? Приїхав подивити ся, що там за Орися така, що там за дочка в сотника Таволги на всю Гетьманщину; а побачивши та й себе показавши, довідати ся, чи вже надбала шитих рушників у скриню. Про що журивсь, чого бажав пан сотник, те йому як із неба впало. Не довго думавши, позвав Орисю. Ввійшла в сьвітлицю, червона, як калина.

„От, Орисю, тобі жених! Чи люб він тобі, чи може підождеш кращого?

Хоть-би тобі слово промовила, хоть-би тобі очима зглянула. Стоїть, сердешненька, і головку схилила.

Бачить пан-отець, що не дождеть ся від неї одвіту, — бо де-ж таки, щоб дів-

чина сказала, що в її на мислї. Очицї хиба скажуть, а сама нї. Порахував се пан-отець, та й каже: „Де вже такий козак та люб не буде! Обнїміть ся та поцїлуйтесь, та й Боже вас благослови!“

Обняв козак Орисю, поцїлував у тії губоньки, що наче з самого меду злїплені, і вклонились обоє низько, до самого долу, пан-отцеви.

Чи багато-ж наїхало дружини на весїля, чи бучно відбули гостей, чи довго гуляли, се вже не наше дїло розказувати.

Бачив я Орисю саме перед весїлєм; хороша була, як квіточка. Бачив я знов її через рік у Миргородї, — ще стала краща замужем і дитина в неї як Божа зірочка. Вже я нераз думав собі на неї дивлячись: „Се Божа слава, а не молодиця! Що як-би хто дотепний змалював її так, як вона єсть, із маленькою дитинкою на руках! Щоб то за картина була!

